

AZ OLVASÓK KÉPZÉSE AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK HASZNÁLATÁRA

DÉRI Miklósné

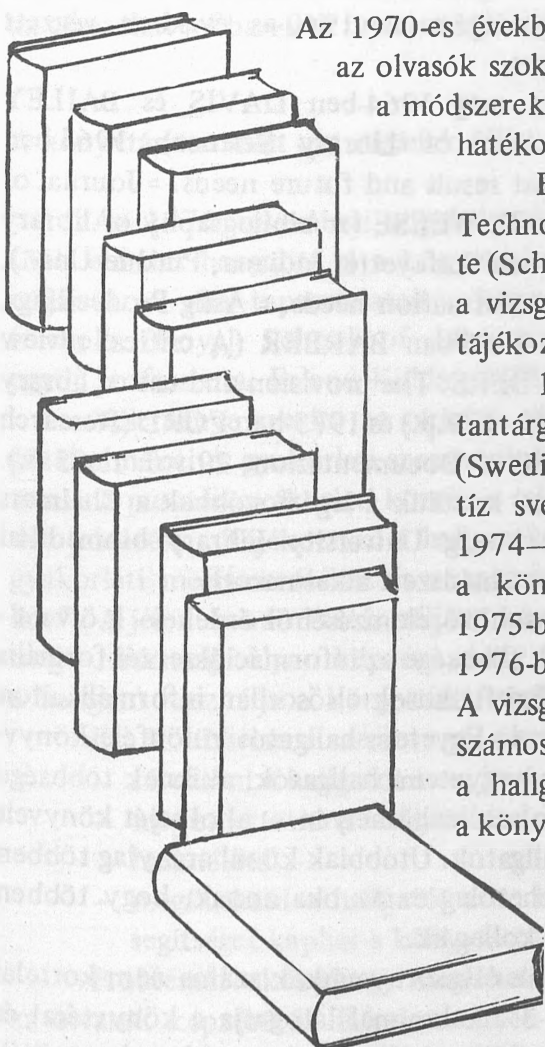
Az 1970-es években Skandináviában több vizsgálat is foglalkozik az olvasók szokásainak és igényeinek elemzésével. Keresik azokat a módszereket, amelyek az egyetemi hallgatókat a könyvtárak hatékony használatához segítik.

Egyik első vizsgálatot a Chalmers University of Technology könyvtára végezte az egyetem Fizikai Intézete (School of Engineering Physics) felkérésére. Az intézet a vizsgálat eredményei alapján kívánt hallgatói számára tájékoztatót összeállítani a könyvtár használatához.

1974–1977 között a „könyvtárhasználók képzése” tantárgyat felvették a svéd könyvtárosi főiskola (Swedish College of Librarianship, Borås) programjába: tíz svéd és hat skandináv könyvtárosi konferencián 1974–1976 között számos tanulmányt vitattak meg a könyvtárak optimális használatának oktatásáról; 1975-ben e tárgykörben svéd kerekasztal-konferenciát, 1976-ban angol-skandináv szemináriumot rendeztek. A vizsgálatok, viták következtetései, eredményei alapján számos svéd egyetemi könyvtár szervezett tanfolyamokat a hallgatók számára, amelyeken megismertették őket a könyvtár használatával.

A svédországihoz hasonló törekvések tapasztalhatók a többi skandináv államban is. A dán könyvtáros egyesület számos konferencián foglalkozott az egyetemi hallgatók könyvtárhasználati szokásaival. A koppenhágai könyvtárosi főiskolán 1974 óta oktatják a „könyvtárhasználók képzése” tárgyát. Sok dán egyetem indít tanfolyamot a könyvtárakban való tájékozódás segítésére.

Az egyik első skandináv szemináriumot – amelyik módszertanilag foglalkozott a könyvtár használata oktatásának kérdéseivel – Oslóban tartották 1974 elején. Norvégiában audiovizuális csomagokat állítottak össze a műszaki főiskolák könyvtáros-képzéséhez. 1973/74-ben bevezették a könyvtárhasználók képzése tantárgyat

a könyvtárosi főiskola programjába. Számos norvég egyetemi könyvtár már 1973 óta szervez könyvtárismertető tanfolyamokat. A trondheimi Műszaki Egyetemi Könyvtár különösen jó programokat dolgozott ki az olvasók képzéséhez.

A húsz finn egyetemi könyvtár közül 19 szervez rövid könyvtár-tájékoztató tanfolyamokat. Az információs eszközök és a tájékoztató szolgálat használata tantárgyak szervesen beilleszkednek több egyetem programjába.

Vizsgálatok egyetemi hallgatók olvasási szokásairól

A könyvtárhasználat oktatásának szükségességére az 1960-as években végzett olvasás-szociológiai vizsgálatok hívták fel a figyelmet.

A tanulmányokról bibliográfiát jelentetett meg 1964-ben DAVIS és BAILEY (Bibliography of use studies. Philadelphia, School of Library Science), 1965-ben FISHENDEN (Information use studies. Part.1. Past result and future needs. = Journal of Documentation. 21.vol. 3.no. 163.p.), 1967-ben DE WEESE (A bibliography of library use studies. = JAIN: A statistical study of book use. Lafayette, Indiana, Purdue Univ.), 1971-ben WOOD (Discovering the user and his information needs. = Aslig Proceedings. 21.vol. 7. 262.p.); kritikai összefoglalókat írtak 1966-ban BARBER (A critical review of the surveys of scientists' use of libraries. = SAUNDERS: The provision and use of library and documentation services. Oxford, Pergamon. 145–179.p.) és 1973-ban FORD (Research in user behaviour in university libraries. = Journal of Documentation. 29.vol. 1. 85.p.).

Skandináviában számos vizsgálatot végeztek, közülük a legátfogóbbak a Chalmers University of Technology Library és a Gothenbourg University Library biomedikai szekciójának felmérései. Mindkét vizsgálat kérdőíves módszert alkalmazott.

A különféle vizsgálati eredmények összehasonlító elemzéséből érdekes következtetések vonhatók le. Az angol fizikusok többsége az információszerzés formális csatornáit veszi igénybe, ezzel szemben az amerikai fizikusok elsősorban informális úton szerzik meg a szükséges tájékoztatást. A Chalmers-i Egyetem hallgatói különféle könyvtárakból kölcsönzik a szakirodalmat. A Durham-i egyetemi hallgatók, akiknek többsége campus-on lakik, több könyvet kölcsönöz ki és olvas szálláshelyén – ahol saját könyveit és jegyzeteit is tartja, mint a Sussex-i egyetemi hallgatók. Utóbbiak közül aránylag többen laknak távolabb az egyetem székhelyétől; feltehetőleg ez az oka annak, hogy többen használják a központi könyvtárat, mint Durham-i kollegáik.

A könyvtár használatának gyakorisága és az olvasott munkák száma nem korrelál szükségszerűen. Az átlag angol hallgató heti 2–3 alkalommal látogatja a könyvtárat és kb. heti 5 órát dolgozik ott. A Chalmers-i Egyetem hallgatói kevesebbet használják könyvtárukat. Az eltérés részben a két ország szociális helyzete közötti különbséggel magyarázható és avval, hogy a vizsgált svéd könyvtárakban nehezebben férhetők hozzá a könyvek: rövidebb a nyitvatartási idő, kevesebb a szabad polc. A vizsgálatok megállapították, hogy a családos hallgatók aránylag több időt töltenek a könyvtárakban, mint azok, akiknek nincs házastársuk.

A Chalmers-i Egyetem hallgatói általában elégedettek a könyvtári szolgáltatásokkal. Az elégedetlenek között nagyobb a magasabb évfolyamos hallgatók aránya. Ezzel szemben ők jobban ismerik a könyvtárban rendelkezésre álló bibliográfiai eszközöket. A szakkatalógust az alsóbb évfolyamok 71 %-a, a felső évfolyamosok 88 %-a ismeri, de csak 51 %-uk, illetve 71 %-uk használja. A megkérdezett svéd egyetemi hallgatók közül többen ismerik könyvtárunk szakkatalógusát, mint az angol hallgatók. Mégis arra a kérdésre, hogy milyen katalógust használnak, ha valamilyen új téma felől akarnak tájékozódni, az alsóbb évfolyamos svéd fiatalok 6 %-a és a felsőbb évfolyamosok 20 %-a azt válaszolta, hogy a betűrendes katalógust veszi igénybe. Tájékozatlanságukra jellemző, hogy a könyvtárközi kölcsönzési rendszerről sokan még csak nem is hallottak. Mindez azt bizonyítja, hogy az olvasókat jobban kell tájékoztatni a könyvtár használatáról.

A könyvtárhasználat oktatásának célja

Az 1976 novemberi angol-skandináv szemináriumon több előadás hangzott el a könyvtárhasználat oktatásának céljairól. A vita tapasztalatait a koppenhágai könyvtárosi főiskola (Royal School of Librarianship, Copenhagen) egyik professzora, Erland Kolding NIELSEN foglalta össze.

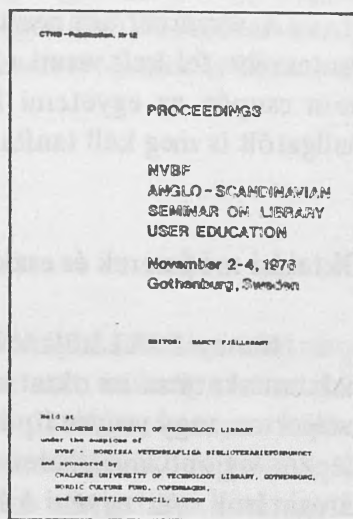
Véleménye szerint az oktatás céljának meghatározásánál elméleti és gyakorlati szempontokat is figyelembe kell venni. A pusztán gyakorlati közelítés miatt bírál egy 1970-es dán jelentést: „Tájékoztató a hallgatók számára a könyvtár gyakorlati megismeréséhez és a szakkönyvtárhasználatához”. A jelentés az oktatás célját a következőkben állapítja meg: „...bármely olyan képzés, amely lehetővé teszi, hogy a hallgató használja a könyvtárat, amikor szüksége van rá.

E. K. Nielsen szerint az oktatás alapvető célja:

- rávezetni a hallgatót arra, hogy szüksége van a könyvtár szolgáltatásaira,
- megismertetni a hallgatókkal a bibliográfiai segédeszközöket és azok módszeres használatát,
- megtanítani a hallgatót arra, hogy szakmai ismereteinek kiszélesítéséhez milyen segítséget kaphat a könyvtártól.

Problémát okoz, hogy meglehetősen kevés didaktikai és tantervi kutatást végeztek az olvasók képzéséről. Részletesebben csupán egy német disszertáció (G. BOCK: Hochschuldidaktische Aspekte des Bibliothekswesen. = Dokumentation, Fachbibliothek, Fachbücherei. 1971. 33–40.p.) foglalkozik metodikai kérdésekkel és egyben ajánlásokat is kidolgoz a korszerű, integrált könyvtárhasználati képzéshez.

A szeminárium résztvevői egybehangzóan javasolták, hogy a tanfolyamokon elsősorban tartalmi, szakmai aspektusból kezeljék az egyes témákat, az oktatás ne könyvtárra orientált legyen, hanem szervesen kapcsolódjék a hallgatók szakmai ismereteihez.

A képzés történiék három szinten:

- alapképzés, általános tájékozódás,
- az információs eszközök használatának oktatása, a hallgatók megismertetése az információ-szerzés eszközeivel,
- magasabb szintű tanfolyamok a tudományos munkához szükséges segédeszközök megismerésére.

Az oktatás optimális időpontját a könyvtári személyzet és az egyetemi oktatók közösen állapítják meg. A hallgatót – a szemináriumon kiálakult vélemények szerint – elsősorban az motiválja a könyvtár használatának megismerésében, ha a könyvtárral kapcsolatos ismereteket szoros összefüggésben oktatják szakmai tárgyaival. Nehezebb probléma az oktatók érdeklődésének felkeltése az új tárgy iránt. Javasolják:

- a könyvtári személyzet és az oktatók közötti informális kapcsolat növelését,
- az oktatók folyamatos tájékoztatását a tanfolyamokon elért eredményekről,
- a hallgatók megismertetését a könyvtár munkájával – hiszen a m a i h a l l g a t ó a h o l n a p o k t a t ó j a .

A szeminárium résztvevői felhívták a figyelmet arra, hogy a könyvtárosi főiskolák tantervébe fel kell venni a „könyvtárhasználók képzése” tantárgyat. Hangsúlyozták, hogy nem csupán az egyetemi könyvtárak, hanem a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak hallgatóit is meg kell tanítani a könyvtár helyes használatára.

Oktatási módszerek és eszközök

Nancy FJALLBRANT, a göteborgi Chalmers University of Technology könyvtárának munkatársa az oktatási módszereket három csoportba sorolja aszerint, hogy egyéni, csoportos, vagy vegyes típusú képzésen alkalmazzák-e őket. Véleménye szerint a csoportos képzés legjobb módszerei az előadások, a szemináriumok, a gyakorlati órák és a könyvtárlátogatások. Az egyéni képzés módszerei: könyvek, egyéb nyomtatott anyag, gyakorló füzetek, feladatlapok, tájékoztatók, személyes segítség, tanácsadás, konzultáció. Az audiovizuális eszközök (film, magnetofonszalag, diafilm stb.) mindkét tanulási formát segítik.

A tanulási folyamat hatékonyságát N. Fjällbrant szerint befolyásolják:

- erősen motivált oktatás, mint pl. a hallgató specifikus témáját érintő információ-szerzés,
- valamely probléma aktív megoldása,
- az új ismereteknek a régiekre való felépítése oly módon, hogy a hallgató megértse miért van szükség erre a képzési típusra,
- az eredmények visszacsatolása.

Az angliai egyetemi könyvtárak 1970-es tanácskozásán elhatározták, hogy meghatározott szakirodalom tanulmányozásának, absztraktok, indexek, referenzs-könyvek használatának segítésére dia-szalagokat készítenek. Az ún. SCONUL rendszerben 1976-ban 16 dia-szalag állt rendelkezésre, további tizenegy előállítás folyamatban volt. A szalagok előnye egyéb eszközökkel szemben, hogy előállítási költségük viszonylag alacsony és könnyen kezelhetőek.

A szalagok felhasználhatók:

- fiatal könyvtárosok továbbkézéséhez,
- a könyvtárat látogató hallgatók személyi tájékozódásához,
- hallgatói csoportok oktatási eszközeiként.

A Surrey-i Egyetem Oktatástechnológiai Intézete vizsgálta a dia-szalagok felhasználásának hatékonyságát. A SCONUL rendszer széles rétegek informálását teszi lehetővé; megismertet a könyvtárosokkal egy esetleges más jellegű információsrendszert; alap-információként, illetőleg kiegészítő információként alkalmazható más módszerek – mint pl. szeminárium, viták, gyakorlati munka stb. mellett.

A módszer megismertetésére az alábbiakban röviden jellemezzük néhány szalag tartalmát.

Vezérfonal az angol szabványügyi irodalomban való tájékozódáshoz.

Bemutatja, hogyan kell az angol szabadalmakat azonosítani a szabadalmaztató személy vagy társaság nevének ismerete alapján. Majd megmagyarázza, hogy hogyan lehet meghatározott tárgyra vonatkozó szabadalmakat megtalálni. Elsősorban kezdő olvasóknak készült, de módszerei más jellegű indexek ismertetéséhez is hasznosíthatók.

Beilstein: Handbuch der organischen Chemie kézikönyve.

Megtanít a kézikönyv használatára.

Gazdasági statisztika.

Egy esettanulmány alapján megismerteti a hallgatókat néhány statisztikai kiadvánnyal. Javaslatokat ad ahhoz is, hogy milyen esetekben van szükség statisztikák használatára. Célja nem a statisztikai kiadványok címeinek oktatása, hanem a különféle kiadványtípusok megismertetése. Elsősorban első éves hallgatóknak készült, de hasznos mindazok számára, akik nem elég tájékozottak a statisztikai kiadványok típusairól; felhasználhatja a könyvtári személyzet is.

Képzési programok

A képzési programok gyakorlati célja az, hogy kifejlesszék a hallgatóban a tudományos tájékozódás képességét, megismertessék vele az információ-szerzés eszközeit és módszereit, egyszóval képessé tegyék arra, hogy eredményesen használja a könyvtárat tanulmányi munkájához, majd pedig később gyakorlati, vagy tudományos munkájában.

Az alábbiakban ismertetünk néhány egyetemi könyvtár által szervezett tanfolyamot.

A Chalmers-i Műszaki Egyetemi Könyvtár négyéves programot állított össze.

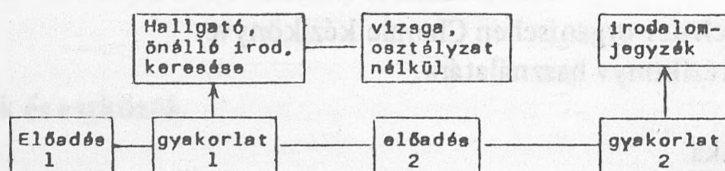
– Évente kb. 900 olvasó számára szervez könyvtári tájékoztató tanfolyamokat.

A képzés önálló tanulási módszereken (dia-szalag, jegyzetek, információs anyagok stb.) alapszik.

- Alsó évfolyamos gépész hallgatók számára 14 órás bevezető tanfolyam az információs módszerek megismertetésére. 2 órás előadás keretében bemutatják a tudományos tájékoztatás eszközeit és módszereit, majd 5 órás szeminárium következik, ahol a hallgatók 5–7 fős csoportokban megtanulják kezelni a tájékoztató eszközöket (katalógus, bibliográfia, absztraktok, indexek stb.), a továbbiakban konkrét feladatokat oldanak meg a kurzus résztvevői.
- 35 órás felsőfokú tanfolyam tudományos kutatást végző hallgatók számára. 15 fős csoportokban ismertetik meg a fiatalokat a komputerezált tájékoztató módszerekkel. Évente kb. 4 ilyen jellegű tanfolyamot szerveznek.
- Végzett mérnököket 1–2 napos szemináriumok keretében ismertetnek meg a tájékoztató eszközökkel.

A tanfolyamok hallgatói számára kézikönyvet, bibliográfiát állítottak össze, audiovizuális taneszközöket készítettek. A jövőben témára orientált tanfolyamokat is fognak indítani.

A Royal Institute of Technology könyvtárának dokumentációs osztálya kutatók és mérnökök részére szervezett szemináriumokat. Ujabbán hallgatókat is oktatnak rövid (2 óra előadás, 2 óra gyakorlat) tanfolyamokon. A kurzusokat jól szemlélteti az alábbi séma:

A Lulea-i Egyetemi Könyvtár minden évben 2 órás tanfolyamot szervez mintegy 300 kezdő hallgatónak. Az egy órás bevezető előadáson a hallgatók teljes létszámban vesznek részt. A második óra integrálódik a „technológia szerepe a társadalomban” program oktatásába. Ezen a könyvtári katalógusokkal, kézikönyvekkel ismertetik meg a fiatalokat.

A képzés 12–16 órás tanfolyamon folytatódik az alsóbb évfolyamosok számára. Itt megtanulják a fontosabb információs eszközök használatát, megismerkednek a könyvtár különféle szolgáltatásaival (könyvtárközi kölcsönzés stb.), a dokumentációs módszerrel. A tanfolyamok szakmára orientáltak.

A posztgraduális hallgatók 40 órás képzésen vesznek részt. A tanfolyam a „tudomány-módszertani” program része. Elsősorban az információszerzés módszereire tanítják meg a fiatalokat és annak elbírálására, hogy a kapott információ releváns-e az igényelttel.

Tervbe vették, hogy az oktatók számára önálló tanfolyamot indítanak.

A dán Roskilde-i Egyetem 1974 óta 12 órás tanfolyam keretében vezeti be a hallgatókat az irodalom-keresés módszereibe. A tanfolyam végső célja a kutatás-módszertan oktatása, ez határozza meg szervezését és tartalmát is. A három órás bevezető szemináriumon a csoport tagjai megvitatják az irodalom-kereséssel kapcsolatos korábbi tapasztalataikat, az irodalom-keresés lehetséges céljait, feladatait. A módszertan oktatása előtt tehát

megismertetik a hallgatókat avval, hogy miért van szükségük az irodalomban való tájékozódásra, hogyan kapcsolódik a könyvtári munka tanulmányi munkájukhoz. A tanfolyam nem helyez nagy súlyt arra, hogy meghatározott segédeszközökkel (mint pl. katalógusok, bibliográfiák, enciklopédiák stb.) ismertesse meg a hallgatókat. Célja az, hogy felismertesse a hallgatókkal azokat a szituációkat, amelyekben a segédeszközökre szükségük lehet. A tanfolyamon oktatott példák és gyakorlatok közvetlen kapcsolatban vannak a hallgatók szakmai tanulmányaival. A tanfolyamon nemcsak az irodalom keresésére, de alkalmazására is felkészítik a hallgatókat (pl. hogyan kell idézeteket közölni, hogyan kell forrásmunkákra hivatkozni stb.). A kurzus végén a résztvevők és az oktatók közösen értékelik a képzési eredményeket.

Az olvasók képzésének értékelése

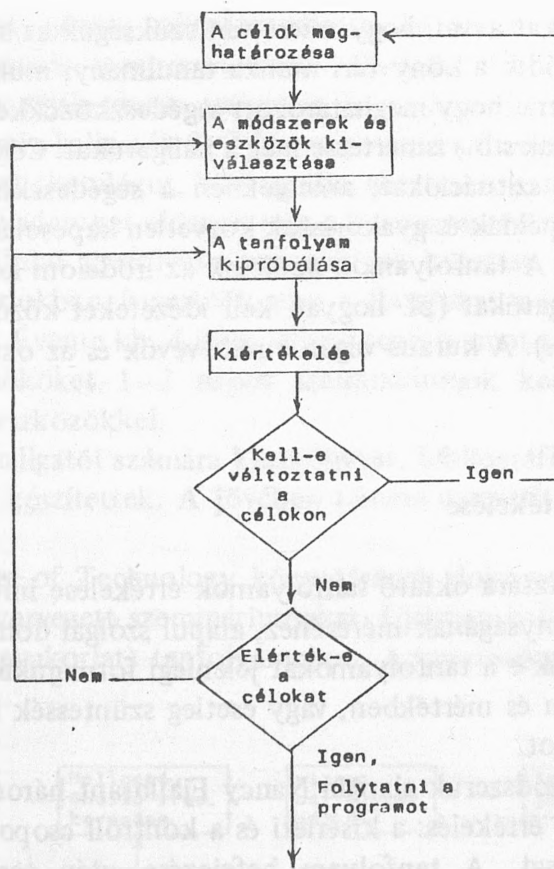
A könyvtár használatára oktató tanfolyamok értékelése információkat, visszajelzéseket ad a képzés hatékonyságának méréséhez, alapul szolgál döntéselőkészítő javaslatok összeállításához: folytassák-e a tanfolyamokat jelenlegi formájukban, alakítsák-e át őket, és ha igen, milyen módon és mértékben, vagy esetleg szüntessék meg az eddigi típusokat és készítsenek új programot.

Az értékeléseket módszerük alapján Nancy Fjällbrant három fő csoportba sorolja:

- a) Pszichometrikus értékelés: a kísérleti és a kontroll csoport különböző tanfolyamokon vesz részt. A tanfolyam befejezése után tesztekkel, attitűd-skálák alkalmazásával vizsgálják és elemzik a hallgatói magatartásokat. Ez a módszer elsősorban bizonyos predispozíciók kontrollálására alkalmas, kevésbé használható előre nem várt hatások mérésére.
- b) A szociológiai módszer kérdőívek és interjúk elemzése, esetleg megfigyelés útján értékeli egy új tanfolyam bevezetésének hatékonyságát, a hallgatók, vagy akár egy meghatározott intézmény szerepét a program megvalósításában.
- c) A megfigyelés és a kérdőív együttes alkalmazását javasolja olyan esetekben, amikor előre nem látható reakciókat kívánnak összegyűjteni. Ez a módszer elsősorban korszerű technikák, új módszerek értékelésére alkalmas.

SCRIVEN megkülönbözteti az alakító és az összegző értékelést. Az előzőt a tanfolyam ideje alatt végzik és eredményei alapján menetközben változtatnak a kurzusok módszerein. Utóbbira a tanfolyam befejezése után kerül sor, eredményei alapján döntenek a tanfolyam folytatásáról, vagy átszervezéséről.

Az olvasók oktatási programjának tervezéséhez Nancy Fjällbrant a következő séma alkalmazását javasolja:

FORRÁSOK

1. NVBF Anglo-Scandinavian seminar on library user education, November 2–4, 1976, Gothenburg, Sweden. Ed. Nancy FJALLBRANT. Göteborg, 1977, Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket. 141 p. (CTHB-Publikation. Nr.12.)
2. FJALLBRANT, Nancy: User education programmes in Swedish academic libraries. A study of developments in the years 1973–1977. Göteborg, 1977, Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket. 53 p. (CTHB-Publikation. Nr.14.)
3. FJALLBRANT, Nancy: A study of user behaviour and needs at the Biomedical Section of Gothenburg University Library. Göteborg, 1976, Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket. 48, A 21 p. (CTHB-Publikation Nr.11.)
4. FJALLBRANT, Nancy: A study of user behaviour and needs at the Chalmers University of Technology Library. Göteborg, 1976, Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket. 58, A 21 p. (CTHB-Publikation. Nr.10.)